

ISSN 2224-5294

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ

Х А Б А Р Л А Р Ы

ИЗВЕСТИЯ

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ
ҒЫЛЫМДАР СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ
И ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

1 (299)

ҚАҢТАР – АҚПАН 2015 ж.
ЯНВАРЬ – ФЕВРАЛЬ 2015 г.
JANUARY – FEBRUARY 2015

1962 ЖЫЛДЫҢ ҚАҢТАР АЙЫНАН ШЫҒА БАСТАҒАН
ИЗДАЕТСЯ С ЯНВАРЯ 1962 ГОДА
PUBLISHED SINCE JANUARY 1962

ЖЫЛЫНА 6 РЕТ ШЫҒАДЫ
ВЫХОДИТ 6 РАЗ В ГОД
PUBLISHED 6 TIMES A YEAR

АЛМАТЫ, ҚР ҰҒА
АЛМАТЫ, НАН РК
ALMATY, NAS RK

Б а с р е д а к т о р

ҚР ҰҒА академигі

Пралиев С. Ж.

Р е д а к ц и я а л қ а с ы:

эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Баймұратов У.Б.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Байпақов К.М.**; филос. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Есім Г.Е.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Қирабаев С.С.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Қошанов А.К.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Нәрибаев К.Н.** (бас редактордың орынбасары); филос. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Нысанбаев А.Н.**; заң ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сабикенов С.Н.**; заң ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сулейменов М.К.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сатубалдин С.С.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбжанов Х.М.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбусейтова М.Х.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Байтанаев Б.А.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Жақып Б.А.**; фил. ғ. докторы, проф., чл.-корр. НАН РК **Қалижанов У.К.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қамзабекұлы Д.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қожамжарова Д.П.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қойгелдиев М.К.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Құрманбайұлы Ш.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Таймағанбетов Ж.К.**; социол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Шәукенова З.К.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА құрметті мүшесі **Дербісәлі А.**

Р е д а к ц и я к ең с е с і:

Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Белостечник Г.** (Молдова); Әзірбайжан ҰҒА академигі **Велиханлы Н.** (Азербайджан); Тәжікстан ҰҒА академигі **Назаров Т.Н.** (Тәжікстан); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Рошка А.** (Молдова); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Руснак Г.** (Молдова); Әзірбайжан ҰҒА корр. мүшесі **Мұрадов Ш.** (Әзірбайжан); Әзірбайжан ҰҒА корр. мүшесі **Сафарова З.** (Әзірбайжан); э. ғ. д., проф. **Василенко В.Н.** (Украина); заң ғ. докт., проф. **Устищенко В.А.** (Украина)

Главный редактор

академик НАН РК
С. Ж. Пралиев

Редакционная коллегия:

докт. экон. н., проф., академик НАН РК **У.Б. Баймуратов**; докт. ист. н., проф., академик НАН РК **К.М. Байпаков**; докт. филос. н., проф., академик НАН РК **Г.Е. Есим**; докт. фил. н., проф., академик НАН РК **С.С. Кирабаев**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **А.К. Кошанов**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **К.Н. Нармбаев** (заместитель главного редактора); докт. филос. н., проф., академик НАН РК **А.Н. Нысанбаев**; докт. юр. н., проф., академик НАН РК **С.Н. Сабиков**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **С.С. Сатубалдин**; докт. юр. н., проф., академик НАН РК **М.К. Сулейменов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Х.М. Абжанов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **М.Х. Абусейтова**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Б.А. Байтанаев**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Б.А. Жакып**; докт. фиол. н., проф., чл.-корр. НАН РК **У.К. Калижанов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Д. Камзабекулы**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Д.П. Кожамжарова**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **М.К. Койгельдиев**; докт. фил. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Ш. Курманбайулы**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Ж.К. Таймаганбетов**; докт. социол. н., проф., чл.-корр. НАН РК **З.К. Шаукенова**; д. фил. н., проф., Почетный член НАН РК **А. Дербисали**

Редакционный совет

академик НАН Республики Молдова **Г. Белостечник** (Молдова); академик НАН Азербайджанской Республики **Н. Велиханлы** (Азербайджан); академик НАН Республики Таджикистан **Т.Н. Назаров** (Таджикистан); академик НАН Республики Молдова **А. Рошка** (Молдова); академик НАН Республики Молдова **Г. Руснак** (Молдова); чл.-корр. НАН Азербайджанской Республики **Ш. Мурадов** (Азербайджан), член-корр. НАН Азербайджанской Республики **З.Сафарова** (Азербайджан); д. э. н., проф. **В.Н. Василенко** (Украина); д.ю.н., проф. **В.А. Устименко** (Украина)

Известия Национальной академии наук Республики Казахстан. Серия общественных и гуманитарных наук. ISSN 2224-5294

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы)

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации и архивов Министерства культуры и информации Республики Казахстан № 10894-Ж, выданное 30.04.2010 г.

Периодичность 6 раз в год

Тираж: 2000 экземпляров

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, 220, тел. 272-13-19, 272-13-18,
www:nauka-nanrk.kz / social-human.kz

© Национальная академия наук Республики Казахстан, 2015 г.

Адрес типографии: ИП «Аруна», г. Алматы, ул. Муратбаева, 75

Editor in chief

S.Zh. Praliyev,
academician of NAS RK

Editorial board:

U.B. Baymuratov, dr. econ. sc, prof., academician of NAS RK; **K.M. Baipakov**, dr. hist. sc., prof., academician of NAS RK; **G.Ye. Esim**, dr. philos. sc., prof., academician of NAS RK; **S.S. Kirabayev**, dr. phil. sc., prof., academician of NAS RK; **A.K. Koshanov**, dr. econ. sc, prof., academician of NAS RK; **K.N. Naribayev**, dr. econ. sc., prof., academician of NAS RK (deputy editor-in-chief); **A.N. Nysanbayev**, dr. philos. sc., prof., academician of NAS RK; **S.N. Sabikenov**, dr. jur. sc., prof., academician of NAS RK; **M.K. Suleimenov**, dr. jur. sc., prof., academician of NAS RK; **S.S. Satubaldin**, dr. econ. sc., prof., academician of NAS RK; **Kh.M. Abzhanov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.Kh. Abusseitov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.A. Baitanayev**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.A. Zhakyp**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **U.K. Kalizhanov**, dr. phil. sc., prof., corr. member of NAS RK; **D. Kamzabekuly**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **D.P. Kozhamzharova**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.K. Koigeldiev**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Sh. Kurmanbaiuly**, dr. phil. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Zh.K. Taymaganbetov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Z.K. Shaukenova**, dr. soc. sc., prof., corr. member of NAS RK; **A. Derbisali**, dr. phil. sc., prof., honorary member of NAS RK

Editorial staff:

G. Belostechnik, NAS Moldova academician (Moldova); **N. Velichanly**, NAS Azerbaijan academician (Azerbaijan); **T.N. Nazarov**, NAS Tajikistan academician (Tajikistan); **A. Roshka**, NAS Moldova academician (Moldova); **G. Rusnak**, NAS Moldova academician (Moldova); **Sh. Muradov**, NAS Azerbaijan corr.member (Azerbaijan); **Z. Safarova**, NAS Azerbaijan corr.member (Azerbaijan); **V.N. Vasilenko**, dr. econ. sc., prof. (Ukraine); **V.A. Ustimenko**, dr. jurid. sc., prof. (Ukraine)

News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of Social and Humanities.
ISSN 2224-5294

Owner: RPA "National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan" (Almaty)

The certificate of registration of a periodic printed publication in the Committee of information and archives of the Ministry of culture and information of the Republic of Kazakhstan N **10894-Ж**, issued 30.04.2010

Periodicity: 6 times a year

Circulation: 2000 copies

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 219, 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19, 272-13-18,

www.nauka-nanrk.kz / social-human.kz

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2015

Address of printing house: ST "Aruna", 75, Muratbayev str, Almaty

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

Volume 1, Number 299 (2015), 238 – 242

MASTERING OF VIRGIN SOIL AND FATE OF KAZAKH

N. T. Zhanakova

Kazakh Abylaikhan university of international relations and world languages, Almaty, Kazakhstan.

E-mail: nurgul.zh.t@mail.ru

Key words: nation, politics, history, language, mastering of virgin soil, Kazakh, people, state, law, school.

Abstract. In the article on the basis of the archived and documentary materials the questions of functioning of Kazakh are affected in the years of virgin land development in Kazakhstan.

ТЫҢ ИГЕРУ НАУҚАНЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ТАҒДЫРЫ

Н. Т. Жанақова

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем

тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: ұлт, саясат, тарих, тіл, тың игеру, қазақ, халық, мемлекет, заң, мектеп.

Аннотация. XX ғасырдың 50 жылдары Қазақстанда жүргізілген тың және тыңайған жерлерді игеру науқанының қазақ тілінің дамуын тежеп, болашақ тағдырына тигізген кесепаттары, кеңестік орталық басқару жүйесінің ұлт мәселесіндегі кереғар саясатының зардаптары мұрағат және құжаттық деректер негізінде нақты тұжырымдалып көрсетілген.

Кеңес империясы билік құрған кезеңнің 1954-1964 жылдары Кеңес Одағы тарихында «тың эпопеясы» деп ерекше аталғанымен қазақ халқы дамуында есте қаларлықтай елеулі оқиға болған жоқ, керісінше, ұлт мүддесі тапталып, ана тілінің жағдайы мүлдем мүшкіл күйге түсті. Осы жылдары Кеңес мемлекетін басқарған Н.С.Хрущевтың волонтаристік саясаты мен оның тың және тыңайған жерлерді жаппай игеру туралы шаралары ұлт тілдері дамуына, соның ішінде әсіресе қазақ тілінің тағдырына тіптен бұрын-соңды болмаған нұқсан келтірді.

Тың игеруді желеу еткен ұраншыл науқанның қазақ тіліне шабуылы жасанды көші-қон саясатынан бастау алды. Кеңес Одағы Коммунистік партиясы (КОКП) Орталық Комитетінің (ОК) Қазақстанның «тың және тыңайған жерлерін игеруге аттануға» шақырған үндеуіне (1,83) жауап ретінде қолдан ұйымдастырылған науқандық шаралар нәтижесінде 1954 жылдың наурызына дейін қазақ даласына 250 мың, 1956 жылы 640 мың тың игеруші Кеңес Одағының түкпір-түкпірінен келіп қоныстанды (2, 37). Тың игерудің алғашқы үш жылында басқа республикалардың кәсіптік-техникалық училищелерін бітірген 66718 жас қыз бен жігіт (77,1 пайыз) және Қазақстан училищелерінің 19832 түлегі (22,9 пайыз) совхоздарға жұмыс істеуге келсе, 1960 ж. кәсіптік білім беру жүйесі арқылы Қазақстандағы «тың жерлерді игеру үшін» деген желеумен Ресейде – 1,5 мың, Украинада – 10 мың, Белорусияда – 4 мың, Молдавияда – 1,4 мың тракторшы даярланып, жұмысқа жіберілді (3, 75).

Мұнымен қатар Қазақстанның Мәскеу тағайындаған басшылары тың және тыңайған жерлерді игеруді жалғастыру мақсатында жұмыс күші жетіспейтіндігін сылтауратып 1955 ж. СОКП Орталық Комитеті мен КСРО Министрлер Кеңесіне республикаға сырттан 50 мың отбасын қоныс аудару туралы мәселе қарау жөнінде өтініш жасады (4, 98).

Тың игеру сайып келгенде, қазақ халқы, оның тілі, ділі мен діні үшін үлкен зобалаң болды. Осы жылдары кадр мәселесі бойынша патша заманындағыдай отаршылдық саясат жүргізіліп, тұтас ұлттың еңсесін түсіретін әрекеттер жасалды. Мәскеудегі биліктің өктемдігі, әкімшіл-әміршіл жүйенің шиеленісуі, этнодемографиялық үрдістердің бұзылуы «тың эпопеясында» айқын көрініс тапты. Тың игеру жылдарында Қазақстан халқы 2,6 млн. адамға өсіп, соның салдарынан жергілікті ұлт – қазақтар өз жерінде мүлдем азшылықта қалды. Бұл туралы белгілі демограф-ғалым М. Тәтімов сөзімен айтсақ: «... қазақтардың проценттік тұрғыда одан әрі азаюына, сонымен қатар еуропалық келімсектердің көп мөлшерде тың жерлерді игеруге ағылып келуі тағы да әсер етті. Соның нәтижесінде 1959 жылы қазақтар өз жерінде 29,8 пайызды ғана құраса, ал орыстардың үлес салмағы 42,7 пайызға дейін тағы да артқаны белгілі» (5,33).

1954-1960 жылдары Кеңес Одағының Ресей, Украина, Белоруссия және басқа аймақтарынан жұмыс күші, механизатор кадрлар тапшы, жетпейді деген сылтаумен 2 миллионға жуық адамның Қазақстанның солтүстік облыстарына, әсіресе шұрайлы жерлерге қоныс аударуы осы аймақтардағы демографиялық жағдайдың күрделенуіне, қазақтарды ұлттық тілінен, дәстүрінен, ата-баба салтынан айрылуына жол ашты. Қоныстанушылар арасында жалаң ұранға бас ұрып қазақ жеріне ағылған жастар арасында бұрын ауыр қылмыс істеп, жазасын өтегендер, маскүнемдікке бой ұрып, бұзақылықпен айналысқан адамдар да болды. Олар бірлі-жарым емес, көптеп келіп қазақ даласын мекен ете бастады.

1962 жылы республика тұрғындары арасында қазақтар үлесі 28,9 пайызға төмендеп, орыстардың үлес салмағы 45 пайызға артты. Осы уақытта Кеңес Одағы Коммунистік партиясы мен Кеңес мемлекеті басшылығының тұрғылықты халықты орыстандыруға бағытталған ұлт саясаты белсенділікпен жүргізіліп, әсіресе Қазақстанда шырқау биігіне жетті. Тың игеру мақсатында Қазақстанға 1,5 млн адам келді, жабық өндіріс орындары мен әскери сынақ алаңдарын көптеп салу басталып, Ресейден мамандар ағылды. Тың игеру экономикалық мүддеден туындағанмен қазақ даласын Кеңес Одағының түкпір-түкпірінен келген орыс тілді тұрғындармен қоныстандыру арқылы жергілікті халықты сіңістіріп жіберу мақсаты да алдын ала ойластырылған болатын. Сол жылдары Кеңес Одағын Н.С.Хрущев басқарған кезде ұлт саясатында «жаңа тарихи қауымдастық – кеңес халқын» құруға бағыт белгіленді. Бұл бағыт мақсаты – орыс емес халықтарға орыс тілін ана тіліне айналдырып, бір ғана халық – кеңес халқын жасау болатын. 1958 ж. КСРО Жоғарғы Кеңесінің «Мектептің өмірмен байланысын нығайту және КСРО-дағы халық ағарту жүйесін одан әрі дамыту туралы» Заңы қабылданды да, іле-шала мұндай заң 1959 жылы Қазақстанда да қабылданып, соған сәйкес ата-аналар балаларын өздері қалаған тілде оқыту құқығына ие болды. Орыс тілі негізгі тілге айналып, үстемдік құрған шақта бұл ресми құжат басқа тілдердің дамуын тежеді, әсіресе қазақ тілінің басына қара бұлт үйірілді. Қазақ мектептері күрт азайды. 1950-1970 жж. 1314 қазақ мектебі жабылды. Бұл жымсық саясат 1992 жылға дейін жойылған жоқ. 1994-1995 жж. Қазақстанның әртүрлі бөлігіндегі тіл ахуалына байланысты жүргізілген социологиялық зерттеулер қорытындысы бойынша қазақтардың 70-75 пайызы ғана ана тілінде еркін сөйлей алса, 80 пайызы орыс тілін жетік білген (6).

Н.С.Хрущев Қазақстанның ұлттық құрамы, қазақ халқының ұлттық мемлекеті туралы мәселелерге ұлыдержавалық гегемонизм тұрғысынан атүсті қарап, патшалық Ресей кезіндегі сияқты экономикалық отарлық құрылым ретінде бүкілодақтық шикізат базасына айналдыруды көздеді. Тың игеру жылдарында солтүстік облыстардағы жүздеген қазақ ауылдары болашағы жоқ деген сылтаумен мүлдем жойылып кетті. Жаңадан тыңда ұйымдастырылған 800-ге тарта кеңшар атауларының басым бөлігіне қазақ тілінде бір ауыз сөз де бұйырмады. Осыған байланысты бес томдық «Қазақстан тарихында»: «Соның салдарынан қазақ тіліне (қазақ тілінің қолдану аясы бұрынғыдан да тарылды, 700-ден астам қазақ мектебі орыс тілінде оқытуға көшірілді), қазақ халқының әлеуметтік-мәдени өміріне қауіп төніп, демографиялық проблемалар шықты» деп осы түйткілді мәселе тарихи тұрғыда нақты бағамдалды (7, 575).

Осы жылдары «Қазақ әдебиетінің» қайта шығуы халқымыздың мәдени өміріндегі аса айтулы оқиға болды. Ол бірінші санынан бастап-ақ өзінің бастапқы бағыты – ұлттық мәдениетті көтеру мәселесін батыл қолға алғанын байқатты. Газеттің қайта шыққан алғашқы санынан бастап ана тіліне айрықша көңіл бөлінді. Басылымның үлкен рухани серпіліске түскен жылы 1956 жыл болды. Дәл осы жылы газет бетінде ана тілі мен мәдениеті, қазақ мектептерінің аянышты халі жөнінде

көкейтесті мақалалар жарияланып, жұртшылық арасында үлкен серпіліс туғызды. Сол жылы 22 сәуірде газетте жарық көрген жас сыншы Р.Бердібаевтың «Ең үлкен мәдени байлық» атты проблемалық мақаласы қазақ қоғамын дүр сілкіндірді. Мақалада қазақ тілі мәселесі өткір көтеріліп, осыған байланысты кемшіліктер қатты сыналды. Артынан іле-шала 1 маусымындағы газет санында Р.Бердібаев пікірін қолдаған жас ғалым Ә.Нарымбетовтің «Ана тілін ардақтайық» атты мақаласы, 17 тамыздағы санында Қазақстан партия тарихы институтының бір топ ғылыми қызметкерлері – Т.Кәкішев, Р.Сәрсенбаев, Х.Хасенов, Т.Әлішеров, А.Байшин, А.Мұқтаров, Қ.Әбілдаев, Қ.Әлиасқаров қол қойған «Тіл мәдениеті» атты мақаласы жарияланып, қазақ тілінің мүшкіл халін сөз еткен батыл ойлар айтылды. Мұндай өзекті ұлттық мәселелер газет бетінде жарты жылдай үздіксіз жазылды. Бұл республика партия басшылығының ашу-ызасын келтірді. Қазақстан КП Орталық Комитеті 1956 жылғы 10 желтоқсанда «Қазақ әдебиеті» газетінің қателіктері туралы» жасырын қаулы қабылдады. Осы қаулыдан кейін ұзамай-ақ «Социалистік Қазақстан» газетінің 1957 жылы 29 қаңтарда жарияланған «Қазақ халқының мәдениетін көркейте берейік» атты мақаласында қазақ тілін мәселе қылып жария еткен авторлардың аты-жөндері көрсетіліп, оларға қазақ тілін, әдебиетін, өнерін, оқу-ағарту ісін, баспасөзді дамыту және ұлт кадрларын даярлау мәселелерін теріс тұрғыда жазғандығы туралы қатаң айып тағылды. Редактордан бастап, газет қызметкерлері, авторлар қуғынға ұшырады. Р.Бердібаев қызметінен шеттетіліп, партия қатарынан шығарылды. 1957 жылдың көктемінде «буржуазияшыл, ұлтшыл» деген айып тағылған «Қазақ әдебиеті» газетінің басшысы болған Сырбай Мәуленов бас редакторлықтан, Жұбан Молдағалиев редактордың орынбасарлығынан, Төкен Әбдірахманов жауапты хатшылықтан босатылды. Осылайша, ана тіліне араша түскен ұлт зиялылары қуғынға ұшырады.

Тың игеру жылдары қазақ тіліндегі бүкіл баспасөзге үлкен зобалаң келді. Тың игерілген облыстарда қазақ тілінде шығып келген газеттер жабылды. Қазақ оқырмандарының көп бөлігінің орыс тілді газеттерге ойысып кетуіне осы фактор себеп болды.

Қазақ әдебиетінің классигі Сәбит Мұқанов ана тілінің сол жылдардағы мүшкіл халіне қатты алаңдаушылық білдіріп, Қазақстан КП ОК-інің 1956 жылдың 16 қарашасында қазақ тіліне арнап өткізген кеңесінде сөз сөйледі, іле-шала Орталық Комитетке осы мәселеге байланысты батыл ойын айтқан кең ауқымдағы хатын жолдады, тіл мәселесінің ушығып, қазақ тілінің солтүстік облыстарда мемлекеттік тіл болудан қалғандығын мысал етіп келтірді, бұл жайттың республика көлемінде белең алу қаупінен сақтандырды. Қазақстан КП ОК-інің осы хатты талқылау барысында 1957 жылы 11 сәуірде қабылдаған қаулысында жазушының бұл әрекетінде саяси жағынан зиянды жақтар бар екендігі атап өтілді (8).

Кең байтақ қазақ жері Тың, Батыс, Оңтүстік өлкелерге бөлінді, облыстар мен аудандар біріктіріліп, халықтың берекесі кетті. Жергілікті халық – қазақтар ұлттық мәдениеттің өркендеу болашағынан айрыла бастады. Қазақ тілінің өрісі тарылып, жоғалуға бет алды.

Тың игеру кезіндегі зиянды көші-қон саясаты одан әрі күш ала түсті. Бүкілодақтық екпінді комсомол құрылыстары болып жарияланған Қарағанды металлургия комбинаты мен Соколов-Сарыбай кен байыту комбинатын салу кезінде де сырттан жұмысшылар тарту ісі кең қанат жайды. Қарағанды металлургия комбинатын немесе Қазақстан Магниткасын салуға Кеңес Одағы құрамындағы одақтас республикалардың 389 кәсіпорны мен 50 жобалау институты қатысты (9, 83), комбинат құрылысында – 1956 жылдың 1 желтоқсанында 9 мыңға жуық 25 ұлттың өкілі одақтың әр жерінен келіп еңбек етті. Осыншама жұмыс күшінің болуына қарамастан кадрлардың мүлдем жетіспейтінін желеу етіп, «Казметаллургстрой» тресі 1957 ж. қыркүйектің 19-да Кеңестер Одағының басты металлургиялық кәсіпорындарына қазақстандық магнитка құрылысын қамқорлыққа алып, маман кадрлармен көмектесулерін сұрап үндеу жариялады (4, 113). Үндеу үлкен «патриоттық қозғалыс» тудырып, 1958 жылдың бірінші жартысында одақтас республикалардан 20 мыңнан астам адам осы құрылысқа жұмыс істеуге келді (4, 114). 1959 жылдың басында комбинатта 11,5 мың адам жұмыс істесе, оның 56,5 пайызын орыстар, 17,4 пайызын украиндар, 3,5 пайызын татарлар, 2 пайызын белорустар құрады. Қазақтардың осы үлкен еңбек ұжымындағы үлес салмағы небәрі 1,1 пайыз болды (10, 6).

Бұл жағдай 1958 жылы бүкілодақтық екпінді комсомол құрылысы болып жарияланған Соколов-Сарыбай кен байыту комбинатын салу кезінде де қайталанды. Сол жылы комбинаттағы бұрынғы ұжым қатарына 5712 жұмысшы сырттан келіп қосылды. 1959 жылдың 5 айында осында

орналасқан 2060 адамның 302-і Краснодар өлкесінен, 248-і – Ярославль, 159-ы Челябині, 94-і – Воронеж, 43-і Горький облыстарынан, 176-ы Солтүстік Осетиядан келсе, 175 адам Литвадан және 63 адам Белоруссиядан арнайы жолдамамен келген. Сонда осылардың небәрі 17 пайызын ғана Қазақстан жұмысшылары құраған екен (11, 117).

Сайып келгенде ішкі және сыртқы демографиялық процестер қайшылығы салдарынан республиканың байырғы халқы – қазақтар азшылыққа айналды, жері сынақ полигонына, тұтқындар лагеріне айналып, халықтар түрмесі атанды. «Тек бір ғана Карлагта 2 миллионға жуық адам қуғын-сүргін көрді. Қиыр Шығыстан 100 мыңнан астам корейлер, Еділ өңірінен 361 мың неміс, Солтүстік Кавказдан 50 мың қарашай-балқар, чешен-ингуш, Месхетиядан күрд, түрік, калмақ, қырым татарлары қазақтың кең шапанының астына кіріп паналады. Бұл аздай тың көтереді, құрылыс салады деп қазақ даласына сырттан қаншама адамды қапталтты», – деп М. Қозыбаев жазғандай (12, 40-41), кеңес империясы ұлт тілдеріне ойына келгенін істеп, этно-демографиялық үрдісті тежеді.

Қазақ тілі шын мәнінде еліміздің тәуелсіз мемлекет атануының арқасында қайта жанданып, көсегесі көгерді. Қазақстан Республикасының 1993 жылғы қаңтарда қабылданған Негізгі Заңы – Конституциясында «Қазақстан Республикасында мемлекеттік тіл – қазақ тілі» деп танылуы ел тарихындағы елеулі оқиға болды (13). Бұл бап Қазақстан Республикасының жаңадан қабылданған 1995 жылғы Конституциясында да қайталанды (14). Тіл туралы Заң да, еліміздің негізгі Заңы – Қазақстан Республикасының Конституциясында да қазақ тілі мемлекеттік тіл болып танылып, абыройы биіктеді. Тілді заң тілімен нақтылау бар да, оны іс жүзінде жүзеге асыру бар.

Мемлекеттік тіл – мемлекеттің бүкіл аумағында қоғамдық қатынастардың барлық саласында қолданылатын мемлекеттік басқару, заң шығару, сот ісін жүргізу және іс қағаздарын жүргізу тілі. Қазақстан халқын топтастырудың аса маңызды факторы болып табылатын мемлекеттік тілді меңгеру Қазақстан Республикасының әрбір азаматының парызы болуы тиіс. Міне, осы айтылған ойлар толық жүзеге асқанда ғана Қазақстанның болашағы қазақ тілінде деп нық сеніммен айта аламыз.

Қазақстанның полиэтникалық қоғам жағдайында мемлекеттік тілдің даму болашағы жарқын, негізгі тілге айналуы қазақ тілін аймақтар бойынша дифференциялық тұрғыда, жергілікті жағдайлар мен ерекшеліктерді ескере отырып қолданылуын міндеттеуді мақсат еткен белсенді мемлекеттік қолдау жасалғанда нақты жүзеге асуы мүмкін.

Мемлекеттік тіл мәртебесін іс жүзінде орнықтыруға басқа да толымды іс-шараларды белгілеп, оңды шешілуін ғылыми тұрғыдан жан-жақты ескергенде ғана қазақ тілінің өркендеуіне толық мүмкіндік болар еді. Сонда ғана тіліміздің аясы қайтадан кеңейіп, барлық салада бірдей қолданылуына жағдай жасалады. Бұл мәселедегі басты түйін – мемлекеттік тіл Қазақстандағы ұлттаралық келісім мен үйлесімділіктің ұйтқысы, ұйымдастырушысы болып қалады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Әбуев Қ. Қазақстан тарихының ақтандық беттерінен. – Алматы, 1994.
- [2] Михайлов Ф. Совхозы Казахстана (1946-1970 г.г.): Автореф. дис. докт. ист. наук. – Алма-Ата, 1977.
- [3] Копесов Н. Социальные изменения в составе сельскохозяйственных труженников Казахстана. – Алма-Ата, 1977.
- [4] Базанова Ф.Н. Формирование и развитие национальной структуры населения Казахстана (на материалах республиканской миграции): Автореф. дис. докт. ист. наук. – Алма-Ата, 1988.
- [5] Тәтімов М. Қазақ әлемі (Қазақтың саны қанша? Қазақ қашан, қайдан құрылған, қырылған және атылған?). – Алматы, 1993.
- [6] Әренов М. Қазақ – өрлеу үстіндегі ұлт // Егемен Қазақстан. – 1997. – 24 желтоқсан.
- [7] Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. – Алматы, 2010. – Т. 4.
- [8] Аяган Б. Тоталитаризм в духовной среде // Экспресс-К. – 2006. – 26 июня.
- [9] Наша Магнитка. – Алматы, 1983.
- [10] Кенжебаев С. Рост многонациональных производственных коллективов и объединений трудовых социалистических наций. – Алматы, 1965.
- [11] Туманшин К. Деятельность Компартии Казахстана по созданию и развитию Кустанайского - Тургайского промышленного комплекса (1956-1970 гг.). – Алма-Ата, 1978. – 117-б.
- [12] Қозыбаев М. Ата тарихы туралы сыр // Кіт.: Дүние жүзі қазақтарының құрылтайы. – Алматы, 1993.
- [13] Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы, 1993.
- [14] Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы, 1995.

REFERENCES

- [1] Abuyev K. Almaty, 1994 (in Kaz.).
- [2] Mikhailov F. State farms of Kazakhstan (1946-1970). Autoref. Dis. Doc. Hist. Sciences. A., 1977. (in Russ.).
- [3] Kopesov N. Social changes in the composition of agricultural workers of Kazakhstan. A., 1977. (in Russ.).
- [4] Bazanova F.N. Formation and development of the national structure of the population of Kazakhstan (on materials of the Republican migration). Autoref. Dis. Doc. Hist. science. A., 1988. (in Russ.).
- [5] Tatimov M. Almaty, 1993 (In Kaz.).
- [6] Arenov M. //Egemen Kazakhstan. 24 of December, 1997 (In Kaz.).
- [7] Qazaqstan tari"hi' (ko'ne zamannan bu'ginge deyin). Bes tomli'q. Almati', 2010. T. 4.
- [8] Ayagan B. Totalitarianism in a spiritual environment. Express-K. 2006, June 26. (in Russ.).
- [9] Our Magnitka. A., 1983.
- [10] Kenzhebaev S. Growth of multinational production collectives and associations of labour Socialist Nations. A., 1965.
- [11] Tumanshin K. Activities of the Communist Party of Kazakhstan on creation and development of Kustanaysk-Turgai industrial complex (1956-1970). A., 1978. 117-p.
- [12] Qozi'baev M. Ata tari"hi' twrali' si'r. Kit.: Du'ni'e ju'zi qazaqtari'ni'ng quri'ltayi'. Almati', 1993.
- [13] The Constitution of the Republic of Kazakhstan. 1993.
- [14] The Constitution of the Republic of Kazakhstan. 1995.

ОСВОЕНИЕ ЦЕЛИНЫ И СУДЬБА КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА

Н. Т. Жанакова

КазУМОиМЯ им. Абылайхана, Алматы, Казахстан

Ключевые слова: нация, политика, история, язык, освоение целины, казах, народ, государство, закон, школа.

Аннотация. В статье на основе архивных и документальных материалов затрагиваются вопросы функционирования казахского языка в годы освоения целинных земель в Казахстане.

Поступила 27.01.2015г.

МАЗМҰНЫ

ТАРИХТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Әбсаттар қажы Дербісәлі. Марокко мен Испаниядағы жәдігерліктеріміз.....</i>	5
<i>Камалов А.К. Советтік Азияға миссия: АҚШ-тың вице-президенті Генри Уоллестін Сібірде, Өзбекістанда және Қазақстанда (1944 ж.).....</i>	17
<i>Кәрімова Р.О. Шығыс Түркістанда маталарды өндіру: дәстүр сабақтастығы.....</i>	22
<i>Сүгірәлинов М.М. Ауғаныстан Хазарейлері.....</i>	28

ШЫҒЫС ДЕРЕКТАНУ

<i>Сағындықова Н.Ж. Ахмед Йүгнеки (Югнеки).....</i>	38
<i>Тохтабаева Ш.Ж. Көне заманның шығармашылық демі.....</i>	47
<i>Батырхан Б.Ш., Тоқтарбекова Л.Н. Фирдаусидің «шаһнама» дастанындағы даналық ойлар.....</i>	56
<i>Ошан Ж. Көне тарихи жәдігерден қалған жалғыз парак.....</i>	60
<i>Қамбарбекова Ф.Ә. «Иншай Тахир Вахид» – Қазақстан және Орталық Азия тарихын зерттеудегі дереккөз ретінде.....</i>	67
<i>Молотова Э.М. Бурхан Киличе ад-дин туралы тарихи шығармалардан ақпарлар.....</i>	76
<i>Каримова З.К. XVIII ғасырдағы қазақ-жоңғар байланыстары Молла Абд әл-Әлімдің «Ислам-наме» дереккөзінде.....</i>	79

ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТАНУ

<i>Молотова Г.М. Уйғыр фольклорына үнді-араб-иран-түрік қарым-қатынасы.....</i>	85
<i>Юсупов Р. XX ғасырдың басындағы Шығыс Түркістандың әдеби жағдайы.....</i>	90
<i>Дюсенов Б.Д. ««Китаб ад-Дурра...» сөздігіндегі адамға қатысты сөздердің этнолингвистикалық сипаты».....</i>	94
<i>Масимова Х.В. Жазба ескерткіштердегі етістіктің Рай және Егіс, Жақ-сан категориялары.....</i>	99
<i>Баратова Ш.Б. Қазіргі қазақ және ұйғыр поэзиясында қара өлең ұйқасы және шалыс ұйқастың даму ерекшеліктері.....</i>	106

ҚАЗІРГІ ШЫҒЫСТАНУ ОЙЫ

<i>Джалилов З.Г. Хариджизм: радикалды исламның генезистік тарих дамуында.....</i>	111
<i>Мансурова А.С. Діни толеранттылық және діни диалог ара шарттар глобалдық нақтылықта.....</i>	117
<i>Байдаров Е.Ұ. Қазақстан қоғамының этноәлеуметтік және этноконфессионалды тұрғысындағы өзбек этникалық тобының орны.....</i>	123
<i>Дүйсен Ф.М. Орталық Азия және Үндістанның туризм мен рекреация саласындағы ынтымақтастығының болашағы: жағдайлары және ресурстары.....</i>	135
<i>Шаймарданова Н.Ж. Келіспеушілік пен қарама-қайшылық контекстіндегі жапон-корей қарым-қатынастарының тарихы.....</i>	142
<i>Руденко Е.И. Жаһандық оңтүстік азиялық шетжұрт: қалыптастыруы, сыныптамасы, маңыздылығы.....</i>	147
<i>Хаджиева Г.У. Дамушы мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық жаңаруын зерттеудің теориялық аспектілері.....</i>	155
<i>Мадалиева Ж.К. Мифология мәдениеттің тарихи серпінділігінде.....</i>	162

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

<i>Муратбекова А.М. Қытай–Үндістан қарым-қатынастарындағы территориялық шиеленістер.....</i>	169
<i>Қоңырбай Ә.Р. Жаңа Жібек Жолының қалыптасуы: экономикалық потенциал мен Қазақстан үшін перспективалар.....</i>	176
<i>Бәтенова А.Ж. Саяси жаңару саясаты жүргізілген Жапония (1797–1900 жж.).....</i>	186
<i>Мукатова Ә. Сәйкестік зерттеу тұжырымдамасына шыққан көзқарас: тарихнама аспекті.....</i>	192
<i>Әубәкір А. Көне түрік ғұрыптық кешендері этносемантикасының кейбір қырлары.....</i>	196

* * *

<i>Сапарбаев Б.А., Көкенова А.Т., Әбілкасым А.Б. Инновациялық іс-әрекетті мемлекеттік қолдау – ғаламдастыру жағдайында ұлттық экономиканың тиімділігін арттыру факторы ретінде.....</i>	203
<i>Әбіқаева М. Қазақстан Республикасында энергетика келешегінің дамуы мен қуат үнемдеу әлеуеті.....</i>	207
<i>Алауханов Е.О. Отандық қылмысты зерттеулерінің дамыту жолдары. Жетістіктері және мәселелері.....</i>	211
<i>Альмурзаева Б.К., Кубиева В.А., Салиш С., Сагиева А.Т. «Білім беру сапасы»: негізгі тәсілдер және түсіндірмелер.....</i>	215
<i>Аюпова З.К., Құсайынов Д.Ө. Дүниетаным қалыптасуындағы дұрыс ойлаудың орны мен мәні жайлы.....</i>	220
<i>Досжан Р.К. Абай Құнанбаев шығармашылығындағы жастарды тәрбиелеудегі білім және еңбек идеясы.....</i>	227

<i>Егембердиева С.М., Абдраманова Г.Қ., Есмағұлова Н.Д.</i> Ықпалдасу шарттарындағы Қазақстан мен	
Польшаның әлеуметтік-экономикалық мәселелері.....	231
<i>Жанақова Н.Т.</i> Тың игеру науқаны және қазақ тілінің тағдыры.....	238
<i>Байбекова М.М., Анарбаев З.З.</i> Қазақстан Республикасындағы психологиялық қызметтің ролі.....	243
<i>Картаева Т.Е.</i> Шығыр қондырғысы және оның қолданыс аясы.....	247
<i>Көкенова А.Т., Ағмасова Г.С.</i> Әлеуметтік қорғау модельдерінің дамуындағы негізгі тенденциялар.....	255
<i>Нахытбекова Э.И.</i> Ағылшын тілі пәнін өту барысындағы жобалап оқыту әдісін қолданудың өзектілігі.....	260
<i>Ералин Қ., Қожамқұлова Б., Исаева Н.</i> Қыш өңдеу шебері Абай Рысбековтың этнодизайндық шығармашылығы.....	263
<i>Тебегенов Т.С.</i> Жүсіпбек Аймауытов пьесаларындағы әлеуметтік қайшылық шындығы.....	266
<i>Шамахова А.</i> Өмір шындығын бейнелеудегі көркемдік уақыт пен көркемдік қиял	
(Шыңғыс Айтматовтың «Жан пίδα» романы бойынша).....	274
<i>Көкенова А.Т., Ағмасова Г.С.</i> Инновациялық әлеуметті бағалаудың әдістемелік негіздері.....	279
<i>Тастанбекова К.Н., Шамұратова Н.Б., Бабажанова Ж.А., Төреқұлова Д.М., Жұманова Б.К.</i> Халықтың келейлік деңгейін қысқарту үшін бюджеттен бөлінген қаражатты жоспарлау мен игеру.....	286
<i>Ералин Қ., Қожамқұлова Б., Дәулет Г.</i> Зергер Қалмырза Тасовтың этнодизайндық шығармашылығындағы ұлттық дәстүрдің жалғастығы.....	295
<i>Тебегенов Т.С.</i> Жүсіпбек Аймауытовтың драматургиясы: классикалық дәстүр және суреткерлік дүниетаным сипаты.....	300
<i>Шамахова А.</i> Роман арқауындағы тарихи кезең шындығы (Шыңғыс Айтматовтың «Ғасырдан да ұзақ күн» романы бойынша).....	305
<i>Смағұлова Г.Н.</i> Құндылықтар әлеміндегі «сұлулық» концептісі.....	311
<i>Ауелгазина Т.К.</i> Мәңгілік ел идеясы – Қазақстандық патриотизмнің түпқазығы.....	317
<i>Шойбекова Ғ.Б.</i> Дыбыстар сәйкестігінің лексикалық құрамды толықтырудағы ролі.....	321
<i>Қабдылқызы А., Бұғыбаева Ж.</i> Туынды топонимдердің нөлдік жұрнақ арқылы жасалуы.....	325

СОДЕРЖАНИЕ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ

<i>Дербисали А.Б.</i> Наши реликвии из Марокко и Испании.....	5
<i>Камалов А.К.</i> Миссия в Советскую Азию: вице-президент США Генри Уоллес в Сибири, Узбекистане и Казахстане (1944 г.).....	17
<i>Каримова Р.У.</i> Производство тканей в Восточном Туркестане: преемственность традиций.....	22
<i>Сугралинов М.М.</i> Хазарейцы Афганистана.....	28

ВОСТОЧНЫЕ ИСТОЧНИКИ И ИСТОРИОГРАФИЯ

<i>Сагандыкова Н.Ж.</i> Ахмед Йугнеки (Югнеки).....	38
<i>Тохтабаева Ш.Ж.</i> Творческое дыхание далеких эпох.....	47
<i>Батырхан Б.Ш., Токтарбекова Л.Н.</i> Мудрые изречения Фирдоуси в поэме «Шахнаме».....	56
<i>Ошан Ж.</i> О сохранившемся древнеисторическом документе.....	60
<i>Камбарбекова Г.А.</i> «Иншай Тахир Вахид» – как источник по истории Казахстана и Центральной Азии.....	67
<i>Молотова Э.М.</i> Сведения из исторических сочинений о Бурхан ад-дин Киличе.....	76
<i>Каримова З.К.</i> Казахско-дзунгарские взаимоотношения в XVIII веке в историческом сочинении «Ислам-наме» Моллы Абд аль-Алма.....	79

ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

<i>Молотова Г.М.</i> Индо-арабо-иранское влияние на уйгурский фольклор.....	85
<i>Юсупов Р.К.</i> Литературная среда Восточного Туркестана начала XX века.....	90
<i>Дюсенов Б.Д.</i> Этнолингвистическая характеристика терминов о человеке в словаре «Китаб ад-Дурра...».....	94
<i>Масимова Х.В.</i> Категория залога, времени и степени в письменных памятниках.....	99
<i>Баратова Ш.Б.</i> Особенности развития рифмы в современной казахской и уйгурской поэзии.....	106

СОВРЕМЕННАЯ ВОСТОКОВЕДНАЯ МЫСЛЬ

<i>Джалилов З.Г.</i> Хариджизм: к истории генезиса и развития радикального исламизма.....	111
<i>Мансурова А.С.</i> Религиозная толерантность и религиозный диалог в условиях глобализирующей реальности.....	117
<i>Байдаров Е.У.</i> Роль узбекской этнической группы в этносоциальном и этноконфессиональном разрезе казахстанского общества.....	126
<i>Дуйсен Г.М.</i> Перспективы сотрудничества в индустрии туризма и рекреации Центральной Азии и Индии: условия и ресурсы.....	135
<i>Шаймарданова Н.Ж.</i> Ретроспектива японо-корейских отношений в контексте существующих разногласий и противоречий.....	142
<i>Руденко Е.И.</i> Глобальная южно-азиатская диаспора: формирование, классификация, значение.....	147
<i>Хаджиева Г.У.</i> Теоретические аспекты исследования социально-экономической модернизации развивающихся стран.....	155
<i>Мадалиева Ж.К.</i> Мифология в исторической динамике культуры.....	162

ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

<i>Муратбекова А.М.</i> Территориальный спор в китайско-индийских отношениях.....	169
<i>Конырбай А.Р.</i> Формирование Нового Шелкового Пути: экономический потенциал и перспективы для Казахстана.....	176
<i>Батенова А.Ж.</i> Политическая модернизация Японии (1797–1912 гг.).....	186
<i>Мукатова А.М.</i> Примордиалистский подход в изучении концепта идентичности: историографический аспект.....	192
<i>Аубакир А.</i> Некоторые аспекты этносемантики в древнетюркской традиции.....	196

* * *

<i>Сапарбаев Б.А., Кокенова А.Т., Абилкасым А.Б.</i> Государственная поддержка инновационной деятельности как фактор роста эффективности национальной экономики в условиях глобализации.....	203
<i>Абикаева М.</i> Перспективы развития энергетики и потенциал энергосбережения в Республике Казахстан.....	207
<i>Алауханов Е.О.</i> Пути развития отечественной криминологии. Достижения и проблемы.....	211
<i>Альмурзаева Б.К., Кубиева В.А., Салиш С., Сагиева А.Т.</i> «Качество образования»: основные подходы и трактовки.....	215
<i>Аюпова З.К., Кусаинов Д.У.</i> О месте и роли здравого смысла в становлении мировоззрения.....	220
<i>Досжан Р.К.</i> Идеи знания и труда в творчестве Абая Кунанбаева в воспитании молодежи.....	227
<i>Егембердиева С.М., Абдраманова Г.К., Есмагулова Н.Д.</i> Социально-экономические проблемы Казахстана и Польши в условиях интеграции.....	231

<i>Жанакова Н.Т.</i> Освоение целины и судьба казахского языка.....	238
<i>Байбекова М.М., Анарбаев З.З.</i> Роль психологической службы в Республике Казахстан.....	243
<i>Картаева Т.Е.</i> Чигирь – водоподъемное устройство и его объект использования.....	247
<i>Кокенова А.Т., Агмасова Г.С.</i> Основные направления развития моделей социальной защиты.....	254
<i>Нахытбекова Э.И.</i> Актуальность использования проектных методов обучения на уроках английского языка.....	260
<i>Ералин К., Кожамкулова Б., Исаева Н.</i> Этнодизайнерское творчество мастера по керамике Абая Рысбекова.....	163
<i>Тебегенов Т.С.</i> Социальные противоречия в пьесах Жусипбека Аймауытова.....	266
<i>Шамахова А.</i> Жизненная правда на примерах красочного изображения времени и фантазий (по роману Чингиза Айтматова «Плаха»).....	274
<i>Кокенова А.Т., Агмасова Г.С.</i> Методические основы оценки инновационного потенциала.....	279
<i>Тастанбекова К.Н., Шамуратова Н.Б., Бабажанова Ж.А., Турекулова Д.М., Жуманова Б.К.</i> Планирование и освоение бюджетных средств, выделенных на сокращение уровня бедности населения.....	286
<i>Ералин К., Кожамкулова Б., Даулет Г.</i> Приемственность национальных традиций в этнодизайнерском творчестве ювелира Калмырзы Тасова.....	295
<i>Тебегенов Т.С.</i> Драматургия Жусипбека Аймауытова: классические традиции и художественное мировоззрение.....	300
<i>Шамахова А.</i> Историческая правда в сюжете романа (по роману Чингиза Айтматова «И дольше века длится день»).....	305
<i>Смагулова Г.Н.</i> Особенности фразеологической репрезентации концепта «красота» в казахском языке.....	311
<i>Ауелгазина Т.К.</i> Идея Мәңгілік ел – как основа казахстанского патриотизма.....	317
<i>Шойбекова Г.Б.</i> Роль чередования звуков в пополнении лексического состава.....	321
<i>Кабдылқызы А., Бугыбаева Ж.</i> Образование производных топонимов с помощью нулевого аффикса.....	325

CONTENTS

TOPICAL ISSUES OF HISTORY

<i>Derbisali Abdsattar</i> . Our relics from Morocco and Spain.....	5
<i>Kamalov A.K.</i> Mission to the Soviet Asia: the Vice President of the United States Henry Wallace in Siberia, Uzbekistan and Kazakhstan (1944).....	17
<i>Karimova Risalat</i> . Production of fabrics in the East Turkestan: the continuity of traditions.....	22
<i>Sugralinov Marlen</i> . Hazaras of Afghanistan.....	28

EAST SOURCE STUDY

<i>Sagandykova Nagima</i> . Ahmed Yugneki (Yugneki).....	38
<i>Tokhtabayeva Shayzada</i> . Creative breath of far eras.....	47
<i>Batyrkhan B.Sh., Toktarbekova Laura</i> . The Wise Sayings of Firdausi in «Shahname» Poem.....	56
<i>Oshan Zhanimkhan</i> . About the remained drevneistoricheskyy document.....	60
<i>Kambarbekova Gallia</i> . «Insha Tahir Waheed» – as a source on the history of Kazakhstan and Central Asia.....	67
<i>Molotova Elvira</i> . Data from historical compositions about Burkhan a hell dynes Kilich.....	76
<i>Karimova Zulfiyam</i> . Kazakh джунгарские relationship in the XVIII century in historical composition of "Islam-name" Malls Abd al-Alma.....	79

LINGUISTICS AND LITERARY CRITICISM

<i>Molotova Gulbahrem</i> . Indo-Arab-Iranian influence on the Uigur folklore.....	85
<i>Yusupov Rakhimzhan</i> . Literary environment of Eastern Turkistan in the beginning of the XX century.....	90
<i>Dyusenov Bagdat</i> . Etnolingvisticheskaya the characteristic of terms about the person in the dictionary "Kitab ad-Durra...".....	94
<i>Masimova Halminam</i> . Category of mortgage, to time and degree in writing monuments.....	99
<i>Baratova Shairyam</i> . Features of development of a rhyme in modern Kazakh and Uigur poetry.....	106

THE MODERN EAST THOUGHT

<i>Jalilov Zaur</i> . Haridzhizm: the history of genesis and development of radical islamizm.....	111
<i>Mansurova Asseli</i> . Religious tolerance and religious dialogue in the conditions of the globalizing reality.....	117
<i>Baydarov Erkin</i> . The role of the Uzbek ethnic group in the ethno-social and ethno-confessional context of Kazakhstan's society.....	123
<i>Duisen M. Galymzhan</i> . Prospects for Cooperation in the Travel and Tourism Industry of Central Asia and India: Conditions and Resources.....	135
<i>Shaimardanova Nazigul</i> . Retrospective of Japanese-Korean Relations in the Context of Differences and Contradictions.....	142
<i>Yelena I. Rudenko</i> . Worldwide South Asian Diaspora: Emergence, Classification, Significance.....	147
<i>Khadzhiyeva Gulzhahan</i> . Theoretical aspects of research on socio-economic modernization of developing countries.....	155
<i>Madaliyeva Zhanyl</i> . Mythology in historical dynamics of culture.....	162

YOUNG SCHOLARS RESEARCHES

<i>Muratbekova Albina</i> . Territorial disputes in the China-India relations.....	169
<i>Adilet R. Konirbay</i> . The formation of New Silk Road: economic potential and perspectives for Kazakhstan.....	176
<i>Batenova Alua</i> . Political modernization of Japan (1797–1912).....	186
<i>Mukatova Aliya</i> . Primordial approach to the study of the concept of identity: historiographical aspect.....	192
<i>Armand Aubaquir</i> . Some aspects of ethnosemantics in drevnetyurksky tradition.....	196

* * *

<i>Saparbaev B.A., Kokenova A.T., Abilkasym A.B.</i> State support of innovative activity – as factor of growth of efficiency of national economy in the conditions of globalization.....	203
<i>Abikayeva M.</i> Prospects of development of energy and potential of energy-savings in Republic of Kazakhstan.....	207
<i>Alaukhanov E.O.</i> The way of development of criminology. Achievements and challenges.....	211
<i>Almurzayeva B.K., Kubiyeva V.A., Salish S., Sagiyeva A.T.</i> «Quality of education»: basic approaches and interpretations.....	215
<i>Ayupova Z.K., Kussainov D.U.</i> About the place and role of the common sense in the formation of outlook.....	220
<i>Doszhan R.K.</i> The ideas of knowledge and work for youth education in the oeuvre of Abay Kunanbaev.....	227
<i>Yegemberdieva S.M., Abdramanova G.K., Yesmagulova N.D.</i> Social and economic problems of Kazakhstan and Poland in integration conditions.....	231
<i>Zhanakova N.T.</i> Mastering of virgin soil and fate of Kazakh.....	238

<i>Baybekova M.M., Anarbayev Z.Z.</i> A role of psychological service in the Republic of Kazakhstan.....	243
<i>Kartayeva T.Ye.</i> Chyhir – water-lifting device and its use of the object.....	247
<i>Kokenova A.T., Agmasova G.S.</i> Main directions of development of models of social protection.....	254
<i>Nakhypbekova E.</i> Relevance of using project methods at the English lessons.....	260
<i>Yeralin K., Kozhamkulova B., Isaeva N.</i> Ethnodesigner art of ceramic master Abai Rysbekov.....	263
<i>Tebergenov T.S.</i> Social contradictions in the plays of Zhusipbek Aymaulytov.....	266
<i>Shamakhova A.</i> A true example of colorful images and fantasies (based on the novel of Chingiz Aitmatov "Block").....	274
<i>Kokenova A.T., Agmasova G.S.</i> Methodical bases of the assessment of innovative potential.....	279
<i>Tastanbekova K.N., Shamuratova N.B., Babazhanova Zh.A., Turekulova D.M., Zhumanova B.K.</i> Planning and mastering of budgetary funds allocated on reduction of poverty level of the population.....	286
<i>Yeralin K., Kozhamkulova B., Daulet G.</i> Succession of national traditions in the ethnodesign art of jeweler Kalmyrza Tasov.....	295
<i>Tebergenov T.S.</i> Dramaturgy of Zhusipbek Fymaulytov: classic traditions and artistic outlook.....	300
<i>Shamakhova A.</i> Historical truth in the plot of the novel (based on the novel by Chingiz Aitmatov "Day lasts more than a hundred").....	305
<i>Smagulova G.N.</i> Features frazeologičeskoj representation of the concept of "beauty" in Kazakh language.....	311
<i>Auelgazina T.K.</i> the idea of the eternal people - as the basis of the Kazakhstan patriotism.....	317
<i>Shoibekova G.</i> The role of changing voices in enlarge of lexical composition.....	321
<i>Kabdylkzy A., Bugybaikyzy Zh.</i> The formation of derivative toponyms by using zero affixation.....	325

**PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE
IN THE JOURNALS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www:nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

social-human.kz

Редактор *М. С. Ахметова*

Верстка на компьютере *Д. Н. Калкабековой*

Подписано в печать 04.02.2015.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать – ризограф.

21 п.л. Тираж 2000. Заказ 1.